

Yleistajuista sanahistoriaa.

Y. H. TOIVONEN: **Sanat puhuvat**. Muutamien sanojen ja kuvitelmiä historiaa. WSOY. Porvoo—Helsinki 1944. 200 s.

Parisen vuotta sitten keskusteltiin eräässä viikkolehdeksämme sen johdosta, että tieteemme edustajat suhteellisen vähän kirjoituksissaan ovat ottaneet huomioon varsinaisen tutkijapiirin ulkopuolella olevia. Tieteenharjoittajia moitittiin siitä, että tutkimusten tuloksia tarjottiin etupäässä vaikeasti käsiin saatavien, usein vieraskielisten ammattijulkaisujen palstoilla ja sellaisessa tieteellisessä asussa, joka oli vain harvojen ammattimiesten sulatettavissa. Ja kuitenkin oli saavutettu sellaista, mikä epäilemättä voisi herättää laajempien piirien mielenkiintoa ja olisi omiaan synnyttämään niissä arvonnantoa tiedettämme kohtaan. Näin ei suinkaan ole ollut vähimmin kansallisen kielentutkimuksemme laita. Yleistajuiset kielitieteelliset esityksemme voidaan lukea yhden käden sormilla. Kun nyt eräiden kustantajain toimenpiteiden johdosta näyttää siltä, että ennen pitkää useita tuonlaatuisia laajemmalle piirille tarkoitettuja julkaisuja pääsee päivän valoon, on erikoisesti iloittava siitä, että juuri prof. Toivosen teos nykyhetken kansallisen lingvistiikkamme edustajana on joutunut asianharrastajain luettavaksi. Sanahistoriallisena tutkimuksena, jossa runsain määrin on käytetty hyväksi asiain ja tapain tutkimusta ja jossa ajalliset sekä paikalliset näköalat useinkin ovat varsin laajat, se epäilemättä on suurelle yleisölle mielenkiintoisempi kuin monet muut kielitieteemme alojen tuotteet.

Prof. Toivosen tutkimuksista useimmat ovat aikaisemmin ilmestyneet Finisch-ugrische Forschungenissa, Kalevalaseuran vuosikirjassa ja eräät pienemmät Virittäjässäkkin. Pari yleiskatsauksen luonteista lienee osittain uutta. Kaikkein laajin ja arvokkain on käsittääkseni »Taivaanääreläiset ja muuttolinnut»-niminen tutkielma (50 s.), jossa selvitetään yli koko maapallon kylmän ja lauhkean vyöhykkeen levinnyttä kääpiöiden ja muuttolintujen (erikoisesti kurkien) taistelua kuvaavaa myyttiä ja siihen liittyvien kuvitelmiä syntyä. Sen pohjalla prof. Toivonen ratkaisee useiden suomalais-ugrilaisissa, vieläpä indo-eurooppalaisissakin kielissä tavattavien uskomuksellisten sanain ongelmia (esim. suomen *taivaanääreläinen*, *lintu[kotolainen]* jne.). — Eräällä tavoin vastakkainen pohja on prof. Toivosella hämöttänyt »Linnun piimä» kuvasanonnan takana, jonka vastineet lukuisissa Euroopan kielimuodoissa, vanhan ajan kreikkaa ja latinaa myöten, tarkoittavat jotakin mahdottoman hyvää. Se olisi alkuperältään vain jonkin sukkelasanaisten helleenin tai barbaarin keksimä abstraktio. Tällaista selitystä on allekirjoittanut epäillyt, koska sen tapaisilla ilmauksilla kuin *linnun maito*, *kanan maito* esiintyy eri tahoilla konkreettisiakin merkityksiä.¹ Viron *linnu piim* tavataan yksistään 'hunan' merkityksessä, nimenomaan eufemisminä, ja virosta päin Toivosenkin mukaan suomen kuvasanonta *linnun piimä* on lähinnä peräisin. — Maantieteellisesti laajalla alueella prof. T. joutuu vaeltamaan myös

¹ NIRVI Sanankieltoja s. 335.

siinä tutkielmassa, missä hän seuraa »ahman jälkiä»: suomen eläimen nimi *ahma* (merk. alkuaan 'ahmija') olisi Hansa-kauppiaiden mukana käännöksenä kulkeutunut saksaan (*Vielfrass*), josta tämä jälleen on lainautunut skandinaavisiin kieliin. Selitys tuntuu rohkealta, mutta eräät ennen vaikeasti ymmärrettävät seikat kylläkin selittyvät sen avulla. — Laaja ja varsin mielenkiintoinen on tutkielmasikermä »Sielukuvitelmiä jälkiä kielessä», jossa prof. Toivonen Raamatun ja lukuisien muiden lähteiden pohjalla esittelee ikivanhoja vereen, sydämeen, maksaan ja munaisiin liittyneitä sielukäsityksiä sekä tukee niitä runsailla kielellisillä selityksillä. Vastaansanomaton on mielestäni sellainen selkeäjuonteinen kappale kuin »Vaimas eli elohiiri», jossa kirjoittajan filologinen etevyys ja lukeneisuus parhaiten esittäytyvät. »Veri, hurme» kappaleessa on keskeisenä *hurma* 'tenho, ihastus jne.', *hurme* 'veri' sanaperheen selitys sielukäsitysten valossa. Prof. Toivosen mukaan *hurma* sanan 'veri' merkitys olisi sanan alkumerkitys. Allekirjoittanut on puolestaan esittänyt käsityksensä, että *hurme*, *hurma* sanaa veren merkityksessä alkuaan on käytetty eufemistisesti, ja olettanut, että sanan alkumerkitys on ollut 'pyörre, virta' (vrt. liivin *ūrma* 'Strudel, Strom').¹ Sanaan liittyvät verbit (*hurmata*, *hurmautua*) voidaan mielestäni myös toistaiseksi selittää tältä pohjalta, sillä vasta sitten kun sanan jälkiä päästään seuraamaan itämerensuomalaisten kielten ulkopuolelle, voidaan mahdollisesti *hurma* sanan alkumerkityksestä jotakin varmaa sanoa. — »Sanat puhuvat» teoksen muutkin tutkielmat ansaitsisivat oman esittelynsä. Mutta sellaiset kuin »Vaakalintu», »Rätin märjän mähkimän», »Klupu piiplesten gohdall», »Sisarukset» sekä monet yleiskatsausluonteisiin »Eräelämän muistoja» ja »Kansanrunoutemme esihistoriaa»-nimisiin lukuihin sirotetut »etymologiset huomiot» ovat Virittäjän lukijoille jo ennestään tunnetut. Ne ovat johtavan etymologimme parhaita yhdistelmiä.

Prof. Toivosen esitystapaan nähden voisi joku huomauttaa siitä, että tällaiseen suuremmalle yleisölle tarkoitettuun teokseen on jätetty huomattavasti vieraskielisiä sitaatteja, toisinaan ilman selityksiäkin (ks. esim. »Veri, hurme»). Mutta jos kirjaa tullaan käyttämään esim. yliopiston oppikirjana, niin menettelytapa lienee paikallaan. Muutamia painovirheitä: s. 41, 11. r.y. esitetty, p.o. esitetty; s. 81, 9. r.y. on, p.o. ovat. S. 76 mainitaan sydäntä merkitsevän sanan *possessiivisinä* johdannaisina eräät verbitkin.

R. E. N.

¹ Sanankieltoja s. 251.